

Tolisa je naselje smješteno na desnoj obali Save u blizini Orašja. Povezana je asfaltnim putem s Bosanskim Šamcem preko Orašja i s magistralnom cestom Županja-Tuzla. Ime tog mjesta prvi put se spominje u 13. stoljeću.

Toliški samostan potječe iz druge polovice 19. stoljeća. Franjevci su, međutim, u tom dijelu Bosne nazočni već od srednjeg vijeka i tamo su imali više samostana (Modriča, Skakava, Sv. Marija u Polju i dr.) od kojih je većina stradala od Turaka u 15. st.

Samostan Sv. Ilije u Modrići (prvi put se spominje u popisu Bartola Pizanskoga 1385/90) spadao je među prostranije građevine. Nakon požara sedamdesetih godina 16. st., kao samostan je služila skromna i za stanovanje tjesna kuća. Franjevci toga samostana opsluživali su tijekom 17. st. četiri župe: Modriča, Crkvište, Tramošnica i Bastići. God. 1673. Modriča je imala 4.120 katolika, Tramošnica 6.300 i Crkvište 1.915. U vrijeme Bečkog rata (1683-99) franjevci su bili prisiljeni napustiti brojne samostane u Bosni, među kojima i onaj Sv. Ilije u Modrići 1699. god. Modrički franjevci su se najprije nastanili u Kopanici, odakle su nakon nešto više od jednog desetljeća otišli u ?akovo.

Početkom 18. st. u tom sjeveroistočnom dijelu Bosne preostalo je vrlo malo katolika. Dio njih se nalazio i na području današnje toliške župe, a pastorizirali su ih franjevci iz Kr. Sutjeske. Tek tridesetih godina 18. st. spominje se župa Ravne (kasnije Bijela), koja je obuhvaćala cijelu sjeveroistočnu Bosnu. Od nje će nastati niz novih župa. God. 1776, prije formiranja novih župnih zajednica, nalazimo gostinjce u Tolisi, Garevcu i Tramošnici. U njima su povremeno boravili svećenici u vrijeme svojih pastoralnih pohoda. Tolisa se 1784. odvojila kao samostalna kapelanijska jedinica od Bijele, a 1802. je proglašena župom. Toliški katolici su se, u međuvremenu,

morali zbog ratnih napetosti, a po nalogu turskih vlasti, god. 1788. preseliti iz tog pograničnog mjesto na područje današnje župe Dubrave (kod sela Blaževca). Odatle su se vratili na svoja ognjišta 1792. god.

U prvoj polovici 19. st. značenje Tolise, kao crkvenog i kulturnog središta, sve više raste. God. 1823. fra Ilija Starčević je tamo osnovao pučku školu - prvu u Bosni i Hercegovini. Time je školski rad izravno uključen u dušobrižništvo.

Prvotni župni stan bio je skromnih dimenzija i u njemu se, k tomu nalazila kapela. Početkom dvadesetih godina 19. stoljeća podignuta je udobnija i prostranija kuća, te drvena kapelica, koja je nešto kasnije proširena, a za nju je nabavljen i Gospin kip.

Sredinom 19. st. franjevci su u tom dijelu Bosne odlučili podignuti samostan. Prvo su to htjeli učiniti u Zoviku, a onda su ipak izabrali Tolisu. Uz župnu kuću, izgrađenu 1855-56, položeni su 1862. temelji novoga samostana. God. 1869. u Tolisi je proglašena rezidencija, a samostan je službeno uspostavljen 12. siječnja 1876. Sadašnja zgrada samostana podignuta je 1923, a 1986. započeta je gradnja novog samostana, što je potrajalo nekoliko godina. Stara samostanska zgrada bit će iskorištena za knjižnicu, muzej, te kao prostor za držanje vjeronauka.

Iako samostan ide u red mlađih u Bosni Srebrenoj, kulturno i umjetničko blago, koje je u njegovu posjedu, nije maleno. Nekoliko umjetničkih slika od nepoznatih majstora potječe iz 18. st., a od njih se izdvajaju: Sv. Jeronim, Stigmatizacija Sv. Franje, te dvije slike na temu Madona s Kristom, od kojih je jedna venecijanskog podrijetla. Od slika iz 19. st. posebice su zanimljivi portreti nekoliko crkvenih osoba: biskupi J. J. Strossmayer i A. Miletić, fra Ilija Starčević i dr. Manji broj slika potječe iz 20. stoljeća.

U muzejskoj zbirci nalaze se vrijedni kovinski i tekstilni predmeti, od kojih se izdvajaju: kalež s početka 16. st. (čaša kaleža je iz 20. st.), pavlinska kazula iz 17. st., jedna kazula iz prve polovice 18. st., podrijetlom iz Hrvatske, te nekoliko drugih predmeta misnoga ruha iz 19. stoljeća.

Knjižnica broji oko 10.000 svezaka. Po kulturnoj vrijednosti ističu se djela starijih hrvatskih franjevačkih pisaca (17-19. st.). Od drugih raritetnih izdanja posebno mjesto ima Biblija iz 1651,

tiskana u Amsterdamu, Meminskijev Arapsko-tursko-perzijski rječnik (4 sveska, Beč 1870), Gusnaccijev Rječnik zdravlja (4 sveska), Constantinova Povijest rimskih imperatora na talijanskom s konca 18. st. (3 sveska). U knjižnici se nalaze i brojne gramatike različitih jezika iz 17. i 18. stoljeća.

Arhiv je vrlo bogat dokumentima važnim za crkvenu povijest posebice toga posavskog dijela Bosne. U njemu se čuva i rukopisna ostavština istaknutih kulturnih franjevačkih djelatnika (M. Nedić, I. Starčević, J. Jelenić i dr.).

God. 1864. započeta je u Tolisi gradnja najveće crkve u Bosni i Hercegovini (58x20 m), koje je gradnju vodio ?uro Eichorn iz Osijeka. Građena je po uzoru na staru isusovačku crkvu u Osijeku. Ospozobljena je za uporabu do 1873, ali će u cijelosti biti dovršena tek 1881. god. Po svojoj arhitekturi ona je trobrodna bazilika s dva zvonika lukovičastih završetaka, i s dva niza stupova u unutrašnjosti.

Budući da je biskup Strossmayer priateljevao s bosanskim franjevcima, a na poseban način s fra Martinom Nedićem, prvim bosanskim ilircem, to je on s naklonošću gledao i pomagao gradnju toliške crkve. Za nju je iz stare katedrale darovao dva pobočna oltara, raspelo kipara I. Rendića i tri slike. Glavni oltar i jedan pobočni izradio je Ivan Tordinac iz Đakova.

God. 1896. nabavljeni su orgulje (13 registara) iz crkve Sv. Petra i Pavla u Osijeku. Njih je izradio Caspar Fischer u Apatinu oko 1800. god. One su danas van upotrebe.

Crkva je obnovljena 1911. god. prema nacrtu Josipa Vančaša. On je u crkvi dao sve porušiti osim vanjskih zidova. Tako su uklonjeni i postojeći stupovi, a namjesto njih postavljena po četiri vitkija. Izvedeni su bačvasti svodovi u lađama, a u crkvu je postavljeno pet novih oltara i propovjedaonica. Slikar Anton Huber iz Tirola oslikao je zidove i strop crkve. U konhi apside naslikao je Presveto Trojstvo i Uznesenje Marijino, a na zidu oratorijski iznad sakristije Posljednju večeru Leonarda da Vincia. U glavnoj i pobočnim lađama, u 44 medaljona prikazani su likovi Isusa, Marije i svetaca.

Godine 2002. započela je izvedba vitraja po nacrtu V. Blažanovića.

Godine 1917. crkva je iznutra stradala u požaru. Vjerovatno zbog materijalnih poteškoća obnova je uslijedila tek 1931. Zidne slike obnovio je J. Pellarini. Novi oltar, umjesto staroga koji je nestao u požaru, izradio je franjevački brat laik Elekto Maruzzio iz Zagreba. Postaje križnog puta izradio je nepoznati slikar 1764. god., a za Tolisu su nabavljene 1827. god. Crkva ima tri zvona: jedno nabavljeno 1923. (550 kg), a druga dva 1937. (250 i 1050 kg). Crkva je još jednom temeljito obnovljena 1981-85. godine.

U župi su izgrađene i podružne crkve u Matićima (1967. god. proširena 1981-82), u Ugljari (1972- 73), te u Donjoj Mahali (1979-88). U župi se nalaze i tri grobljanske kapele, od kojih se svojom veličinom izdvaja kapela Sv. Ante s dva tornja. Crkvu u Matićima ukrašava veliko Raspeće (v. 285 cm), koga je izradio slikar Tomaž Perko na staklo 1985. god. Iste godine kipar Petar Černe je izradio kip Sv. Ivana Krstitelja (drvo, v. 110 cm).

Župa Tolisa je 1813. god. imala 3.482 katolika, 1877. god. 5.271, te 1935. god. 8.200. Župa je 1991. godine brojila 11.950 katolika. Danas ima 12.000. Župu tvore sljedeća naselja: Tolisa, Donja Mahala, Kostrč, Matići, Orašje i Ugljara s Dusinama.